

SUMMARY

Balynska O.M., Rudyi N.Y. Guardianship and Care of the Second Rzeczpospolita (1918–1939) and the Ukrainian SSR: a Comparative Analysis. One of the deterministic approaches to the ethnopsychological distinction between the western and eastern regions of Ukraine is demonstrated: their long stay under the influence of various types of state-legal regulation (Polish, Austro-Hungarian, Romanian on the one hand, and Russian on the other). It is noted that among the many branches of legislation, ethnopsychological factors are most demonstrated while influencing their formation by the norms of family law, in particular those that regulate legal relations, the subjects of which are children, especially those who are deprived of the traditional family environment. A comparison of the strong and weak aspects of Soviet and Polish models of guardianship and care was made (Poland at that time in the Soviet Union was considered as bourgeois society). In general, it is summarized that attempts to restore in full the “socialist” model of guardianship of orphans and children deprived of parental care, are impossible and somewhat inappropriate in modern Ukraine. This is explained not only by the lack of funding, but also by such other factors as ideological, cultural, human rights, and the like. It is also unwise to reproduce in the pure form the experience of Western Ukraine in the interwar period. However, the positive aspects of both models should be studied and used by the newest national system of care.

Keywords: guardianship, caring, adoption, patronage, family law, customary law.

УДК 340.12:316.62

Барабаш О. О. ©

кандидат юридичних наук
(Національний університет «Львівська політехніка»)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-1-42-46

**ЦІННІСНО-ПРАВОВІ ВЛАСТИВОСТІ
ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ**

Проаналізовано основні ціннісно-правові властивості юридично значущої поведінки особи, певний тип її правової позиції, яка виконує функцію управління юридично значущими вчинками. Серед них виокремлено: почуття відповідальності, солідарності з правом, справедливості, законності, правового обов'язку, поваги до закону (права).

Ключові слова: юридично значуща поведінка, юридична відповідальність, солідарність з правом, справедливість, законність, правовий обов'язок, повага до закону (права).

Постановка проблеми. Юридично значуща поведінка – це завжди соціально значуща поведінка. Вчинки людей, що не здійснюють жодного впливу на суспільні відносини, є, як прийнято вважати, байдужими для права. Отже, з погляду інтересів суспільства юридично значуща поведінка оцінюється як корисна, нейтральна чи шкідлива для нього. Корисною є конструктивна правова активність суб'єктів (наприклад, укладання договорів, участь громадян у виборах). Соціально шкідлива поведінка порушує нормальні соціальні зв'язки (адміністративні проступки, злочини, невиконання батьківських обов'язків тощо). Правомірна поведінка є суспільно корисною, якщо вона сприяє нормальному розвитку суспільства, реалізації прав та виконанню обов'язків. Водночас суб'єкт права може діяти правомірно, але не завжди суспільно корисно (наприклад, правом допускається неучасть у виборах, відмова від народженої дитини) [1, с. 301].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Основою цієї статті послугував теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, теоретиків і філософів права різних періодів становлення теоретико-правової думки, серед яких варто виокремити ідеї О. Балинської, С. Башук, А. Гончарука, Г. Зубка, С. Капітанської, Ю. Козенко, О. Омельчука, О. Парути, Л. Петрової, С. Погребняка, Т. Подорожної, І. Полонки, Т. Полянського, Г. Свириденко, О. Стовби, А. Токарської, О. Ткалі. Найбільш наближену до заявленої теми проблему досліджував А. Шульга. Йдеться про особу як суб'єкт правомірної поведінки у загальнотеоретичному дослідженні.

Проте слід констатувати, що в сучасному правознавстві обмаль робіт, у яких було

© Барабаш О.О., 2018

б досліджено основні ціннісно-правові властивості юридично значущої поведінки особи, певний тип її правової позиції, яка виконує функцію управління юридично значущими вчинками.

З огляду на це у статті запропоновано сучасну авторську концепцію цілісного підходу до трактування юридично значущої поведінки людини (особи) як свідомо-вольової поведінки, вираженої через почуття відповідальності, солідарності з правом, справедливості, законності, правового обов'язку, поваги до закону (права). Це і постало основною метою заявленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Поведінка, яка входить до сфери правового регулювання, може бути зумовлена дією інших соціальних регуляторів (фактично йдеться саме про реалізацію правил поведінки моралі, релігії тощо, а не права). Проте цей чинник не змінює характеристики поведінки – вона зберігає ознаку правомірності. Особливість правомірної поведінки визначається такими її ознаками: відповідністю нормам та принципам права (правомірністю); соціальною корисністю чи допустимістю.

Основною властивістю правової нормативності є її здатність набувати різних форм в індивідуальній правосвідомості. Це, власне, є чинником успішної адаптації поведінки людини у навколишньому середовищі.

Такі властивості передають ціннісно-правову орієнтацію особистості, певний тип її правової позиції, яка виконує в особистісній структурі функцію управління юридично значущими вчинками. Практичне значення має визначення основних ціннісно-правових властивостей особистості, які характеризують ставлення особистості до права. Серед них вчені називають: почуття відповідальності, солідарності з правом, справедливості, законності, правового обов'язку, поваги до закону (права).

Зокрема, відповідальність являє собою усвідомлене ставлення особистості до своїх прав та обов'язків, розуміння й оцінку своїх дій, їхніх правових наслідків.

Солідарність з правом – це ставлення до правових норм, засноване на згоді з ними. Ступінь згоди адресата з нормою може бути різним, залежно від мотивів, що лежать в основі такої згоди.

Справедливість виражає її ставлення до прав і законних інтересів інших осіб, у відповідальності за власну поведінку.

Законність – це стан соціально-правового психічного складу особистості, що забезпечує в ситуаціях, опосередкованих правом, вибір варіанта правомірної поведінки, готовність слідувати правовим розпорядженням у визначеному напрямі. Почуттям законності є внутрішня налаштованість особистості на вибір тільки законвідповідної поведінки, навіть якщо вона і не влаштовує адресата, не відповідає його інтересам у конкретний момент (скажімо, за умови недосконалого припису).

Обов'язок вказує на характер розуміння особистістю значення правових засобів, ступінь готовності використання їх у практичній діяльності для задоволення насамперед громадських інтересів або інтересів інших осіб. Почуття правового обов'язку мобілізує особистість до активної боротьби за право, якщо воно досить розвинене, і гальмує мисленнєву складову до правової роботи, якщо воно недостатньо виражене в особистісній структурі [2].

Поняття правового обов'язку пов'язане виключно з позитивним правовим порядком і не має жодного морального підтексту. Правовий обов'язок може, але не мусить бути так само пов'язаним із змістом, який приписаний у котрій-небудь моральній системі. Проте цей зв'язок може бути навіть діаметрально протилежним за своїм характером, внаслідок чого (як тоді зазвичай припускають) виникає конфлікт між правовим та моральним обов'язками. Щоб уникнути можливості такого конфлікту, починають навіть стверджувати, начебто обов'язок узагалі не правове поняття, нібито зобов'язує лише мораль і аж ніяк не право, а специфічна функція права, на відміну від моралі, полягає, мовляв, у тому, щоб давати підставу для дії (уповноважувати) [3, с. 64-65].

Важливим видається й повага до права, закону, які є інтегральною властивістю правової структури особистості, найбільш високий, розвинений тип правової позиції, що базується на прийнятті правових норм як власної (особистісної) цінності та шанобливого ставленні до них, зумовлює вибір поведінки виключно з мотивів принципової згоди із законом [4].

Формування у правосвідомості особистості правових властивостей позитивної правової спрямованості (тобто спрямованості на здійснення правомірної поведінки) свідчить про сформоване у неї шанобливе ставлення до права.

Суспільство формується через певні етичні форми: мораль і право. Останні, як відомо, виступають засобами регулювання суспільних відносин та мають єдину сферу і мету застосування: свободу особистості і благо суспільства. Звідси, мораль завжди ґрунтується на добровільному особистому волевиявленні, а правове регулювання відбувається через формальне вираження норм права, авторитет яких підтримується державним примусом.

Повага до закону передбачає правомірну поведінку, пов'язану з почуттям обов'язку перед суспільством. Вона виступає в ролі сили, що запобігає правопорушенню внаслідок вироблення навичок і звичок діяти правомірно. Тож повага до закону істотно впливає на зміцнення законності і правопорядку. Також, як наголошує Т. Подорожна, одним з важливих чинників ефективності правового порядку є наявність повної та об'єктивної соціально-правової інформації. Це означає, що і законодавець, і громадяни та їх організації повинні бути достатньою мірою поінформовані, і цю інформацію мають узагальнювати й систематизувати спеціалізовані державні та суспільні інститути. Варто враховувати той факт, що знання права є необхідною, але недостатньою умовою для забезпечення правомірної поведінки. Це пояснюється тим, що зміст людського вчинку визначається складною системою чинників. Тому правова інформація, адресована громадянину, впливає на його поведінку в тісному взаємозв'язку з іншою різноманітною інформацією, що проходить крізь призму його світогляду і культуру, через його потреби та інтереси, що важливо враховувати державним і суспільним інститутам [5, с. 481].

На певному етапі розвитку юридичної науки стало зрозуміло, що пізнання правової системи є неможливим без аналізу правової поведінки. Наведена думка близька до роздумів Л. Фрідмена щодо значення правової поведінки для правової системи. Як колись зазначив відомий американський правознавець, ключовим елементом будь-якої правової системи є реальна поведінка – те, як насправді вчиняють люди [6, с. 166]. При цьому правовою поведінкою Л. Фрідмен пропонує вважати поведінку, на яку так чи інакше впливає правило, рішення, розпорядження чи акт, які походять від когось, хто володіє юридичною владою.

Принциповим чинником, що визначає поведінку людини в суспільстві, є її ставлення до права, соціально-правової дійсності. Ми не можемо погодитися із думкою, відповідно до якої про характер дії людини у сфері правового регулювання можна судити, виходячи із оцінок, які дає суспільство на основі вироблених взірців поведінки, відображених у нормах права. Такими правовими діями особи є вчинки – правомірні або протиправні. Всі інші дії, як наполягають прибічники наведеного підходу, можуть бути зараховані до юридично байдужих (індиферентних щодо права), тобто не віднесених до категорії дій, які потребують правового опосередкування [7, с. 23]. Тобто право намічає нормативну межу, своєрідну демаркаційну лінію, що відмежовує цивілізованість від нецивілізованості, належне від недопустимого... Ця нормативна межа позначена в юридичних текстах [8, с. 129].

На наше переконання, подібний підхід не виправдано звужує сферу правового регулювання, зводячи розуміння права до його ототожнення із правом позитивним (формально закріпленими правилами поведінки в офіційно визнаних державою джерелах – нормативно-правових актах, правових звичаях, нормативно-правових договорах, судових прецедентах). Слід визнати слушною думку, відповідно до якої сфера правового регулювання має окреслюватися з позицій принципів права, в яких знаходять відображення визнані в суспільстві цінності (справедливості, свободи, рівності, гуманізму) [9, с. 8].

Використання терміна «правовий» щодо всього різноманіття поведінки у сфері права зазнавало справедливої критики. Свого часу В. Кудрявцев, використовуючи термін «правова поведінка» на позначення одночасно і правомірної, і неправомірної поведінки, зазначав, що цей термін викликає певну незадоволеність окремих дослідників, оскільки «етимологічно більш послідовним було б правовою поведінкою називати тільки правомірні дії». Як підкреслював учений, такі роздуми не безпідставні, але «іншого терміна, який би адекватно відтворював аналізоване явище, поки що відшукати не вдалося» [10, с. 43-44].

Розглядаючи подібну дискусію щодо можливості використання терміна «правовий» до юридичних актів, М. Цвік указував на прояв термінологічної неохайності в ототожненні правових і юридичних актів, вказуючи, зокрема, на те, що юридичні акти можуть бути як правомірними, так і протиправними, а, отже, в останньому випадку охоплюватися характеристикою правових не можуть [11, с. 54]. З огляду на це більш

виваженим видається підхід, за якого поведінка, яка охоплюється сферою правового регулювання, здобуває назву юридично значущої поведінки. Хоча на цьому етапі вказувати на його доктринальний характер, напевно, зарано: використання поняття «правова поведінка» на позначення її правомірних і неправомірних проявів залишається досить поширеним.

Конструктивно виваженими до виміру загальних ознак юридично значущої поведінки традиційно відносять:

- 1) соціальну значущість поведінки;
- 2) підконтрольність поведінки свідомості і волі особи (вказану ознаку окремі вчені називають психологізмом поведінки, її суб'єктивністю);
- 3) чітку регламентованість;
- 4) підконтрольність державі;
- 5) каузальність юридичних наслідків (юридично значуща поведінка спричиняє або здатна спричинити юридичні наслідки).

Повага до закону як феномен правосвідомості (і як поняття) має, безперечно, аксіологічну природу. Повага до закону – міцне переконання в його високій цінності для всіх членів суспільства, що виражається в орієнтації суб'єкта на, безумовно, правомірну поведінку.

Справжня повага до закону характеризується, як видається, такими ознаками:

- базується на усвідомленому, раціонально аргументованому судженні про те, що закон необхідний, корисний, цінний у принципі для всього суспільства, для кожної людини, а тим самим – для конкретного суб'єкта; і що в разі розбіжності із законом інтересів будь-кого (навіть інтересів цього суб'єкта) чинити слід все ж за законом;

- виробляється на основі і в процесі взаємодії раціонального та емоційного оцінювання і, подібно до будь-якого переконання, являє собою єдність переживання (почуття впевненості) і думки (судження) щодо значущості права;

- виражає повагу не тільки до самого закону у вузькому, спеціальному розумінні (як нормативного акта вищого представницького органу державної влади), і не тільки до закону в широкому сенсі (як будь-який нормативно-правовий акт). Ідеться про повагу до всіх державно-правових явищ (інших юридичних актів, до органів держави та посадових осіб, до їх діяльності; до будь-чиїх суб'єктивних прав та обов'язків, до законності і правопорядку, до соціально схвалюваних правових поглядів і почуттів усіх інших учасників правового спілкування);

- це передусім особистісна ціннісно-правова орієнтація. Її «носієм» виступає особистість, проте можуть бути і соціальні спільноти, групи, організації. Саме тому повага до закону може бути надбанням соціальної психології, елементом громадської думки про право;

- будучи насамперед фактом свідомості (станом психіки, волі особистості), вона неодмінно «проривається» за її межі, об'єктивується в юридично значущій поведінці, переходить у практику. Вона – не споглядач, не абстрактний просвітитель, а рушій, найближчий детермінант учинків в юридично значущих ситуаціях (зокрема, ситуаціях конфліктних). Вона завжди проявляється у мотиваційному процесі, у виборі рішення і – якщо вона (правоповага) переконлива – перемагає! Об'єктивним критерієм достовірності, реальності поваги до закону виступає практика правового спілкування його носія, рівень правомірності скоєних ним правових дій;

- вона є повноцінним, уже сформованим явищем. Має спиратися як на розуміння службової цінності закону (насамперед як засобу розподілу соціальних благ), так і на визнання, облік щодо самостійної цінності («самоцінності») закону. Вона виходить, у принципі, з того, що у практиці правового спілкування, що відбувається в нормальних, звичайних, не надзвичайних умовах, немає такої цінності, яка настільки «перевищила» б чинний закон, що довелося б віддати перевагу неправомірному варіанту поведінки [12, с. 106].

Висновки. Отже, будь-яка юридично значуща поведінка суб'єкта правовідносин є правовою, оскільки регулюється нормами права і породжує юридичні наслідки. Вона є формою вияву свободи особи, її особистого вираження, професійної чи іншої діяльності в державі. Без правової поведінки не було б і правовідносин у суспільстві, державі, особа не змогла б реалізувати свої права і свободи як громадянин держави. Правова поведінка виступає юридичним фактом, який визначає характер поведінки суб'єктів правовідносин.

Бібліографічні посилання

1. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
2. Структура правової культури і її функції. URL: <http://www.jourclub.ru/33/1619/2/>
3. Бачеріков О. В., Стець О. М. Адміністративно-правовий обов'язок створити суб'єкт господарювання. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф.* Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 64–65.
4. Правомерное поведение: понятие, структура и виды. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00001023_0.html
5. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
6. Фридмэн Л. Введение в американское право. Москва: Прогресс, 1993. 286 с.
7. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности (теоретические и методологические проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Киев, 1990. 374 с.
8. Бачинин В., Панов Н. Философия права. Киев, 2002.
9. Матат Ю. І. Прогаляни в законодавстві та засоби їх подолання в юридичній практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2013. 21 с.
10. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. Москва: Наука, 1982. 287 с.
11. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка / упоряд.: О. В. Петришин, С. В. Шевчук, О. Р. Дашковська та ін.; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. 272 с.
12. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности (теоретические и методологические проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Киев, 1990. 374 с.

Надійшла до редакції 26.06.2018

SUMMARY

Barabash O. O. Valuable and legal features of legally meaningful behavior. The author analyzes the main valuable and legal features of legally meaningful behaviour of a person, a certain type of its legal position, which performs the function of managing legally significant actions. They include: sense of responsibility, solidarity with law, justice, legality, legal duty, and respect for the law. It is noted that behaviour, which is a part of legal regulation, may be caused by the action of other social regulators (in fact, we are talking about the implementation of the rules of morality, religion, etc., but not the rules of law). However, this factor does not change the characteristics of behaviour – it retains a feature of lawfulness. The peculiarity of lawful behaviour is determined by such features: compliance with the norms and principles of law (lawfulness); social utility or admissibility. It is concluded that any legally meaningful behaviour of the subject of legal relations is legal, since it is regulated by the norms of law and gives rise to legal consequences. It is a form of freedom of the person, his/her personal expression, professional or other activity in the state. There are no legal relations in the society and the state without legal behaviour, individuals would not be able to exercise their rights and freedoms as citizens of the state. Legal behaviour is a legal fact that determines the nature of the behaviour of subjects of legal relations.

Key words: *legally meaningful behaviour, legal responsibility, solidarity with law, justice, legality, legal duty, respect for the law.*